

הערות אפיגראפיות

א. חותמת בעדאל = בן עדאל?

בבית-הנכות הארכיאולוגי שע"ש רוקפלר בירושלים, בתוך מוצגי התקופה הישראלית, נמצאת חותמת-אבן מבית-שמש, עשויה בצורת חיפושית, ובה כתובת של שתי שורות, שזו לשונה: לחאא / בעדאל. ספר המוצגים, מס' 507, מפרש את המלה שבשורה השנייה כשם אביו של בעל החותמת, והוראתו: בְּעַד אֵל, כלומר: למען אל — בהשמטת המלה "בן". השמטה מעין זו מצויה לרוב בחותמות שבאים בהן שמותיהם של בעל החותמת ואביו⁽¹⁾.

שם-עצם פרטי המקביל בדיוק לשם בעדאל אנו מוצאים פעמיים בתעודות יב, הוא השם בעדיה: מנחם בר גדון [ל בר בעדיה⁽²⁾]; בעדיה בר א...⁽³⁾; ודומה לו גם השם בעדעשתרת⁽⁴⁾.

אבל מכיוון שבכמה מקומות בא הכתיב "ב" במקום "בן" (עי' להלן), יש מקום לפרש גם את השם "בעדאל" שבחותמת האמורה ככתיב סינקופי של "בֶּן-עֲדָאֵל" (או: עֲדָאֵל). על אפשרות הקריאה "עדאל" כבר עמד וינסאן⁽⁵⁾, אלא שהוא אינו מפרש את האות "ב" הקודמת לשם כקיצורה של המלה "בן", כי אם הוא מציע לקרוא את השמות כך: "לחאא ב / ר עדאל". ג. ב. גריי⁽⁶⁾ סבור, שהקריאה "עדאל" מסופקת.

תופעה זו של הבלעת האות "נ" של המלה "בן" בשם הבא לאחריה נידונה כבר במאמרו של ב. מייזלר "הכתובות הפיניקיות מגבל וכו'"⁽⁷⁾. מייזלר הראה שם, שהאות "נ" של המלה "בן" שבכתובות ההקדשה הפיניקיות מגבל — פלוני בן פלוני — עבר עליה מעין תהליך של טמיעה בתוך האות שלאחריה, עד שנתקצרה המלה "בן" ל-"ב". שלביו של תהליך זה נראים, לדעתו, בכתובות הבאות:

(1) בכתובת אתכעל, שעל גבי ארונו של אחרם אביו. הקו המפריד בין מלה למלה הנוהג בכתובות הללו, חסר בין המלה "בן" לבין שם האב: "אתכעל / בנאחרם" (ולא: בנ / אחרם), וכן

(1) דוגמאות להשמטה זו אנו מוצאים בספר המוצגים הנ"ל לתקופת הברזל, מס' 505, 506, 513, וכן בטביעות שעל ידיות-כדים, מס' 524 ואילך; עי' Gallig, BRL ע' 85/6, מס' 17, 19; Reifenberg, *Ancient Hebr. Seals*, מס' 14, 21, 28; Diringer, *Isr.* מס' 44, 45 ואילך.

(2) השווה 25, 18 *Cowley, Aram. Papyri* (1923).

(3) שם, 2, 19.

(4) Lidzbarski, *Ephem.* II, p. 404.

(5) Vincent, *Rev. bibl.* 34, 1925, 440.

(6) G. B. Gray, ap. Mackenzie, *Ain Shems, The Tombs, PEFA*

II, 1912/13, p. 91 ff.

(7) לשוננו, י"ד, תש"ו, ג'ד', 166 ואילך.

- (2) בכתובת שפסבעל: "בנאלבעל" (ולא: בנ / אלבעל).
 וחיבור זה בין המלה "בן" לשם האב היה גובר והולך, עד שהושמטה האות
 "י" לגמרי, כגון:
- (3) בכתובת שפסבעל, בשורה השלישית: "ביחימלך", במקום "בניחימלך", וכן
 (4) בכתובת אליבעל, וגם
 (5) בכתובת ע[בדא: "בכלבי" במקום "בנכלבי",
 (6) ובכתובת-הסכין האוגריתית שנחפרסמה על-ידי ש. ייבין⁽⁸⁾, מפרש מייזלר
 "נפלצבעל" = "נפלצבעל".
- מייזלר מביא עוד דוגמאות דומות לסמיעת ה"נ" של המלה "בן" מן המקורות
 האפיקראפיים ומן המקרא, כגון: בְּדָקֶר = בְּנִדְקֶר (באשורית Bindiqiri); בְּעֵנָה =
 בְּנֵעֵנָה (עֵנָה); בְּדָד = בְּנִדְדָד (אֲדָד).
 ע: הדוגמאות הללו יש להוסיף לפענ"ד גם את הכתובת שבחותמת מבית
 שמש הנידונת כאן.
- שמות-עצם פרטיים תיאופוריים, המורכבים מהיסודות "עד" והמלה "אל" או
 "יה" (ו) נמצאים לרוב במקרא: עדיאל, עדיה(ו), עדיא, אלעד, יועד (עי' במילונים
 המקראיים), וכן בא בכמה מקראות הציור של הופעת אלהים כעד (מיכה א', ב';
 מלאכי ג', ה'; ירמיה מ"ב ה'). הוראת השם "עדאל": אל עד, כלומר אלהים עדי
 או אלהים היה לי או יהיה לי לעד, והשמות "אלעד, יועד" מוכיחים, שפירושו
 המסורתי של היסוד "עד" בהוראת עֲדִי, תהילה, הדר, הוא מוטעה, שהרי קשה
 לשער שהושמטה האות "י", שהיא משורשה של התיבה "עֲדִי".
- השם "עדיה" בא גם בטביעות שעל גבי שש ידיות-כדים שנמצאו בחפירות
 גור ועופל⁽⁹⁾, ומעניין הדבר, שלפי ס' המוצנים הנ"ל, הכתובת של חותמת-האודם
 מס' 506, שגם היא מבית-שמש, לשונה: "לעדיהו / (בן) אחמלך". אף בא השם
 "עדאל" בחותמת עשויה שנהב: "לישע/עדאל" (בלי "בן"), שפרסמה רייפנברג⁽¹⁰⁾;
 או לפי קריאתו של אכיגד: "למשע / עדאל"⁽¹¹⁾.
- וראיה נוספת לנטייתה של המלה "בן" ("בר") להתקצר ולהיטמע בשם העצם
 שלאחריה אנו מוצאים גם בלשון חכמים ובשפות אחרות, כגון: "ברבי, בריבי"
 במקום "בן רבי" או "בר או ביר רבי" (βηρέβι), ויש מפרשים "ברבי" כקיצור
 מן "בית רבי" (לוי, יאסטרוב ואחרים); ולמן התקופה הערבית – "ן" במקום
 "אבן, בן"; ובדומה לזה גם בלשונות הודו-אירופיות. ביוונית, בדרך אליפטית:
 Σωκράτης ὁ Σωφρονίσκου; Μιλτιάδης Κίμωνος; Διὸς Ἀρετῆς
 בטבעות ובכתובות הרומיות מצוי הקיצור F במקום Filius (Filia), ובדינר אוסקי מימי

(8) קדם ב', תש"ה, עמ' 32.

(9) Albright, JPOS 6, 1926, p. 91 ff.

(10) PEFQS 1938, 114, No. 6

(11) ארץ-ישראל א', ע' 34.

מלחמת בעלי-הברית (88—91) הושמט גם הקיצור F : Paapi (= Papius) C(aius) ; ובמטבעות של הקיסרים דומיטיינוס, טריינוס, הדריינוס הושמטה לפעמים המלה uxor (אשת...).

ב. הערות לכתובות של צוער

בסביבות צוער, מדרום לים-המלח, נחגלו עד עכשיו חמש כתובות-קבר יהודיות מתקופת התלמוד, שנתפרסמו בצירוף תצלומים או ציורים, כדלקמן (אנו מסמנים את הכתובות לפי שמות הנפטרים) : 1. כתובת אסתר — ידיעות י', ב' — ג', תש"ג, ע' 37 (י. בן-צבי) ; קדם ב', תש"ה, ע' 85 — (סוקניק) ; 2. כתובת שאול (Cowley) — PEFQSt, 1925, 207 ; ס' היישוב א', ח"א, ע' 126 (ערך "צוער", מס' 5) ; ידיעות שם, ע' 35 ; קדם, שם, ע' 84 ; 3. כתובת איניאס — ס' היישוב, שם, מס' 6 ; 4. כתובת אלעזר — ידיעות, שם, ע' 36 ; 5. כתובת חלפון — קדם, שם, ע' 87. הכתובות 1, 2, 4, 5 כתובות בלשון ארמית, והכתובת 3 — ביוונית. החוקרים הרבו לדון על קריאתן ופירושה של כמה תיבות שבלשון הכתובות, על מניין השנים הנונה בכתובות אלו, שהן מונות לחורבן בית המקדש ולשמיטתו, ועל בעיות הלוח העברי הכרוכות בתאריכי הכתובות הללו.

אני מבקש להעיר על פרט אחד שבכתובות 4 ו-5. שלפי ידיעתי לא נחננו החוקרים את דעתם עליו, והוא יום הפטירה השווה בשתייהן : "ביום תלת(ה) בהדעשר יומין בירח אלול בשת דשמטתה דהיא שנת ארבע מאה ותלתין וחמש שנה (שגין) לחרבה דבית מקדשה", כלומר : ביום ג', באחד-עשר בחודש אלול, בשנת השמיטה. שהיא שנת 435 לחורבן בית המקדש (504/5) לספה"ב.

מלבד שפרט זה של התאריך החוזר בשתי כתובות, יש בו ל... להזק את ודאותו של התאריך, יש כאן עוד צד אחד שראוי לשים לב אליו. כיוון שמתוך חמשת תאריכי מיתת הידועים לנו מציוני-קברות שבסביבת צוער, שניים הם שווים — שמא יש סיבה משותפת לשני מקרי-המוות האלו, של האיש אלעזר ושל האשה חלפון, — אסון ציבורי, כגון רעש (אנו זוכרים את הנוף הזה במקום הפיכת סדום ועמורה, ס' בראשית, י"ט כ"ד ואילך), או מגפה, מהומות, או אסון פרטי משותף, כגון מפולת-בית, הריגה בידי ליסטים וכדומה? ואולי היו אלעזר וחלפון בני זוג איש ואשתו? אלא שאם כן הדבר, כלום לא היו מודיעים או רומזים על כך בכתובות? כדאי, שהבקיאים במקורות של אותה התקופה יעיינו בדבר, אם ידוע איזה מאורע שיכול היה להיות הסיבה המשותפת לשני מקרי-המוות הנ"ל, שקרו ביום אחד.

ב. קירשנר